

MARIAN J. PTAK

Uniwersytet Wrocławski
avis@prawo.uni.wroc.pl

Zjazdy książąt śląskich z 1327 roku

Rok 1327 w dziejach ustrojowo-prawnych Śląska stanowi ważną cezurę¹. Przede wszystkim ze względu na formalnoprawne relacje, które od tej pory zaczęły trwale łączyć kolejnych książąt śląskich z królem czeskim. Nie dziwi zatem fakt, że budziły one zainteresowanie już dawnych autorów kronik². Dotychczasowa literatura przedmiotu koncentrowała uwagę przede wszystkim na treści zachowanych dokumentów lennych, wystawianych przez kancelarie poszczególnych książąt i króla czeskiego w powiązaniu z prowadzoną przez nich indywidualnie polityką oraz motywami nawiązania stosunków lennych³. Celem niniejszego opracowania jest spojrzenie na wydarzenia tego roku z perspektywy aktywności politycznej książąt śląskich jako podmiotu zbiorowego, którego instytucjonalnym wyrazem było odbywanie wspólnych zjazdów (*colloquium ducis*).

W styczniu 1327 roku na prośbę Jana Luksemburskiego, od 1310 roku króla Czech, stany Królestwa Czeskiego zgromadzone na generalnym zjeździe uchwa-

¹ Zwracali na nią uwagę: C. Grünhagen, *Geschichte Schlesiens. Erster Band: Bis zum Eintritt der habsburgischen Herrschaft 1527*, Gotha 1884, oraz H. Aubin (red.), *Geschichte Schlesiens*, Bd. I, *Von der Urzeit bis zum Jahre 1526*, Breslau 1938. Podważali ją S. Kutrzeba, *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, t. I, red. S. Kutrzeba, Kraków 1933, oraz K. Maleczyński (*Historia Śląska*, red. K. Maleczyński. Tom I do roku 1763, część I do połowy XIV wieku, Wrocław 1960). Przywrócił jej znaczenie K. Orzechowski, *Historia ustroju Śląska 1202–1740*, Wrocław 2005.

² Opinie dawnych kronikarzy czeskich, polskich i śląskich syntetycznie przedstawił S.B. Klose, *Von Breslau. Dokumentierte Geschichte und Beschreibung. In Briefen. Zweiter Band*, Breslau 1781, s. 81 i n. Por. Jana Długosza *Roczniki, czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego, Księga Dziewiąta 1300–1370*, Warszawa 2009, s. 168–170.

³ A. Bachmann, *Geschichte Böhmens. Erster Band (Bis 1400)*, Gotha 1899; J. Dąbrowski, *Dzieje polityczne Śląska w latach 1290–1402*, [w:] *Historia Śląska od najdawniejszych...*, s. 370–387; *Historia Śląska...*, s. 552–559; S. Russocki, *Protoparlamentaryzm Czech do początku XV wieku*, Warszawa 1973; K. Orzechowski, *Lenna zależność książąt śląskich od Czech w świetle aktów z lat 1327, 1329 i 1336*, „Sobótka” XX, 1985, s. 17–35.

liły nadzwyczajny podatek (berna)⁴, obejmujący Czechy i Morawy, i w związku z tym król wystawił 30 stycznia rewers⁵, w którym potwierdził jego dobrowolność⁶. Uchwalenie tego podatku miało ścisły związek z planowaną przez króla czeskiego wyprawą przeciw Władysławowi Łokietkowi. Koronacja Łokietka na króla Polski w 1320 roku nie spowodowała bowiem zaniechania roszczeń Luksemburczyka do tronu polskiego, czemu dawał wyraz w swojej tytulaturze, tytułując się konsekwentnie królem Czech i Polski (*Johannes Bohemie et Polonie rex*). Temu celowi miały również służyć pertraktacje z królem Węgier, Karolem Andegaweńskim, dotyczące małżeństwa jego syna Władysława z córką Luksemburczyka Anną, zwieńczone 13 lutego tego roku traktatem w Tyrnawie⁷. Król czeski przebywał w tym czasie w morawskim Brnie, gdzie przypuszczalnie koncentrowały się oddziały wojskowe, które poprzez Bramę Morawską⁸ miały ruszyć w kierunku Krakowa. Kilka dni później zatrzymał się w Opawie położonej nad dolnym lewobrzeżnym dopływem Odry o tej samej nazwie, przy ważnej drodze handlowej prowadzącej z Moraw do Polski. Opawa już w pierwszej połowie XIII wieku uzyskała prawa miejskie, a w drugiej połowie tego stulecia stała się ważnym ośrodkiem nie tylko gospodarczym, ale także politycznym.

Zjazd w Opawie

W dniach 18 i 19 lutego w Opawie zostało wystawionych pięć dokumentów przez trzech książąt śląskich i króla czeskiego. Nie wiadomo, gdzie sporządzono te dokumenty, ale najprawdopodobniej był to klasztor minorytów, skoro już w 1256 roku odbył się w nim zjazd (*colloquio generali in Oppauia*) zwołany przez Przemysła Otokara II z rodu Przemyślidów, a później stał się regularnym miejscem obrad sejmiku i sądu ziemskiego⁹. W 1327 roku Opawa była stołecznym miastem księstwa, które wyodrębniło się z Margrabstwa Morawskiego w latach osiemdziesiątych XIII wieku. Pierwszym księciem opawskim został Mikołaj I, legitymowany syn z nieprawego łoża Przemysła Otokara II. Na przełomie XIII i XIV wieku Mikołaj I był starostą małopolskim i wielkopolskim (*capitaneus Cracoviensis, capitaneus regni Polonie*)¹⁰. Po śmierci króla Czech i Polski Wacława

⁴ Od czeskiego *brát, беру*, czyli brać, stąd też *berni* to podatkowy.

⁵ Dokument stanowiący pokwitowanie otrzymanych pieniędzy przez wystawcę i stwierdzający nadzwyczajny charakter tego świadczenia. Od łac. *reversus*, czyli odwrócony.

⁶ *Regesta Diplomatica nec non Epistolaria Bohemiae et Moraviae*, t. III, Praha 1855, nr 1268.

⁷ *Ibidem*, nr 1274. Królestwo Węgierskie graniczyło z Morawami, Górnym Śląskiem (Księstwo Cieszyńskie) oraz Małopolską.

⁸ Dolina górnej Odry, między Górami Odrzańskimi i Beskidem Śląskim.

⁹ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, V-1, č 84, Pragae 1974; *Böhmen und Mähren. Handbuch der historischen Stätten*, Stuttgart 1998, s. 625–631.

¹⁰ L. Jan, *Vznik zemského sodu a správa středověké Moravy*, Brno 2000, s. 98–104.

wa III (1306) wrócił do Księstwa Opawskiego, ale na początku 1311 roku w wyniku sporu ze stanami opawskimi został z niego wygnany. Stany na tronie książęcym osadziły księcia wrocławskiego Bolesława (późniejszy brzeski)¹¹. Wraz ze swoimi braćmi, Henrykiem (późniejszy wrocławski) i Władysławem (późniejszy legnicki), używał odtąd tytułu księcia opawskiego (*dux Opaviensis*)¹². W tym samym roku, 11 czerwca, na zjeździe w Ołomuńcu trzej książęta wrocławscy oraz ich bratankowie, Bernard (późniejszy świdnicki) i Henryk (późniejszy jaworski), tytułujący się książętami ze Śląska i Książa, zobowiązali się, że Księstwo Opawskie — nadane im w zastaw przez Jana Luksemburskiego za 8 tys. praskich groszy — zostanie mu zwrócone po zapłacie tej kwoty¹³. W tym samym roku miasta Księstwa Opawskiego złożyły przysięgę wierności królowi czeskiemu i przysięgę posłuszeństwa książętom śląskim do czasu wypłacenia sumy zastawnej¹⁴. Została ona w następnych latach uiszczona, a po śmierci Mikołaja I jego syn Mikołaj II w dniu 3 lipca 1318 roku oznajmił w dokumencie wystawionym w Pradze o przyjęciu Księstwa Opawskiego w lenno od Jana Luksemburskiego¹⁵. Brzemienno w skutki prawno-ustrojowe był w tym czasie fakt poślubienia przez Mikołaja II jedynej siostry Leszka raciborskiego, Anny. Opawa nie była więc miejscem obcym książętom śląskim.

Pierwsze dwa dokumenty, w języku łacińskim, zostały wydane 18 lutego. Wystawcą jednego z nich był Bolko (Polko), książę opolski i pan w Niemodlinie (*dux Opulienensis et dominus in Valchenberch*), który został uwierzytelniony jego wielką pieczęcią¹⁶. Oznajmiał w nim, że stał się princepssem i wasalem króla Czech i Polski oraz komesa Luksemburga Jana, od którego otrzymał swoją ziemię (*terra*) niemodlińską z miastami: Niemodlin, Głogówek, Biała, miasteczkiem Strzelce oraz Prężynem¹⁷, wraz z wsiami, ludnością, wasalami i rycerstwem do nich przynależnymi. Przyjął je następnie w imieniu własnym oraz swoich sukcesorów w lenno (*in feudum*) i miał je odtąd posiadać zgodnie z prawem i tytułem lennym (*iure et titulo feudali*). Dziedzice i sukcesorzy książąt opolskich i panów w Niemodlinie mieli zawsze przyjmować ziemię niemodlińską od dziedziców i sukcesorów królewskich Czech w lenno i składać wieczysty hołd wierności (*homagium fidelitatis*), dobrowolnie i swobodnie w obecności króla oraz jego prin-

¹¹ *Ibidem*.

¹² Już 26 stycznia 1311 roku Bolesław i Henryk tytułowali się książętami Śląska i Opawy oraz panami Wrocławia i Legnicy. *Regesten zur schlesischen Geschichte*, [w:] *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. 22 (1327–1333), Breslau 1903 (cyt.: RS), nr 3181. Podział na trzy księstwa: wrocławskie, legnickie i brzeskie, nastąpił między 13 października a 4 listopada 1311 roku.

¹³ C. Grünhagen, H. Markgraf, *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter*, Zweiter Theil, Leipzig 1883 (cyt.: GM II), s. 466.

¹⁴ *Ibidem*, s. 467.

¹⁵ *Ibidem*, s. 467 i n.

¹⁶ *Ibidem*, s. 303–304.

¹⁷ Powiat prudnicki (*Pramsyn*).

cepsów i wasali. Bolko niemodliński urodził się na początku lat dziewięćdziesiątych XIII wieku, miał więc w 1327 roku około 35 lat¹⁸.

Drugi dokument wystawił Kazimierz cieszyński (*dux Thesschinensis*) i uwierzytnił swoją pieczęcią¹⁹. Został on sporządzony według identycznego formularza kancelaryjnego, ale dotyczył ziemi cieszyńskiej z miastami i grodami: Cieszyn — miasto i gród, miasta Frysztat i Bielsko, miasteczka Skoczów i Jabłonków oraz gród Morawska Ostrawa. Kazimierz cieszyński urodził się u schyłku lat osiemdziesiątych XIII wieku, zatem w 1327 roku miał około 40 lat²⁰. Jednakowa treść formularza może wskazywać na porozumienie obu książąt w tej kwestii, wolę równego traktowania książąt tej linii przez króla albo narzucenie go przez kancelarię królewską.

W następnym dniu (19 lutego) zostały wydane trzy dokumenty, w tym jeden przez Władysława kozielskiego i dwa przez króla.

Dokument Władysława kozielskiego był sporządzony według formularza z dnia poprzedniego i uwierzytniony jego pieczęcią, na której tytułował się księciem kozielskim i bytomskim²¹. W samym dokumencie nazwał się tylko księciem kozielskim (*dux Coslensis*). Dowiadujemy się z niego, że ziemia kozielska składała się z miast: Koźle, Bytom i Pyskowice oraz grodów: Toszek i Sławięcice (*Słabatyn*). Wymienienie Toszka wśród posiadłości Władysława zaskakuje, ponieważ najstarszym synem Kazimierza bytomskiego (1253/5–1312) był brat Władysława, Bolesław, który urodził się około 1277 roku, a więc w 1327 roku miał około 50 lat. Już w 1308 roku tytułował się księciem toszeckim (*dux Thostenensis*), panującym w wydzielonym mu jeszcze za życia ojca Księstwie Toszeckim²². W 1321 roku został arcybiskupem ostrzychomskim (Esztergom) w Królestwie Węgier i zapewne z tego powodu przekazał je Władysławowi (zm. 1328).

Władysław Kozielski urodził się około roku 1280 i w związku z tym w trakcie pobytu w Opawie miał około 47 lat. Oznacza to, że był w tym gronie najstarszym księciem, czyli seniorem. Być może z tego powodu jeszcze w tym samym dniu własny dokument lenny wystawił mu Jan Luksemburski²³. Opierał się na formularzu poprzednich dokumentów, ale z natury rzeczy różnił się treścią. Informował o przekazaniu ziemi kozielskiej w sposób nieskrępowany i wolny „do rąk króla”, przyjęciu jej przez księcia w lenno (*in feodum*) i złożeniu hołdu wierności (*fidelitatis homagium*) królowi, jego dziedzicom i sukcesorom królestwa Czech już jako ich princeps i wasal. Król przyrzekł mu oraz jego dziedzicom i sukcesorom protekcję i opiekę, ponadto zachowanie (*conservare*), obronę (*defendere*) i przestrzeganie (*tueri*) wszystkich polskich praw (*in omnibus sius Polonicalibus iuribus*).

¹⁸ K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, t. III, Wrocław 1977, s. 55–56.

¹⁹ GM II, s. 559.

²⁰ K. Jasiński, *op. cit.*, t. III, s. 120–122.

²¹ GM II, s. 417.

²² *Monumenta Poloniae Vaticana*, wyd. J. Paśnik, t. 3, Kraków 1914, s. 86.

²³ GM II, s. 417–418. Tekst tylko na podstawie kopiarza.

Przyznał również legitymowanym synom księcia prawo sukcesji w ziemi kozielskiej na podstawie prawa i tytułu lennego (*iure et titulo feodali*). W przypadku braku legitymowanych synów, jako wyraz królewskiej łaski, dokument zezwalał na sukcesję braci Władysława, Siemowita i Jerzego, również na podstawie prawa lennego (*iure volumus feodali*). Sformułowana została zatem zasada sukcesji tylko w linii męskiej, z pierwszeństwem zstępnych przed jego braćmi. Jako syn Kazimierza bytomskiego Siemowit urodził się około 1292 roku, a więc miał w 1327 roku około 35 lat²⁴. Tytułował się księciem bytomskim, a w 1342 roku gliwickim (*Semovitus Glywicensis*)²⁵. Jerzy urodził się w ostatniej dekadzie XIII wieku, a więc miał w 1327 roku około 30 lat, ale zmarł po 19 lutego 1327 roku. Być może wydzielono mu Księstwo Siewierskie, które jednak Władysław bytomski sprzedał 8 maja 1337 roku Kazimierzowi cieszyńskiemu²⁶. Sukcesja prawem lennym wspomnianych braci miała się dokonać w ten sposób, że po zawakowaniu ziemi kozielskiej miała ona być przyjęta i posiadana jako lenno (*in feodum*) od króla, dziedziców i sukcesorów królewskich Czech. Do sukcesji obu braci jednak nie doszło, ponieważ dwaj synowie, Kazimierz kozielski (ur. 1312) oraz Bolesław kozielski i bytomski (ur. 1332), objęli lenno kozielskie.

Warto wspomnieć, że Władysław kozielski był synem Kazimierza opolskiego i bytomskiego, który za radą, dobrą wolą i zgodą swoich dwóch synów, właśnie Władysława i Bolesława, uznał się w Pradze 9 stycznia 1289 roku lennikiem króla Wacława czeskiego²⁷. Obaj nie osiągnęli jeszcze wówczas 18. roku życia, natomiast ich bracia, Siemowit i Jerzy, urodzili się po 1289 roku. Zatem w linii bytomskiej tradycja lennego związku z królem czeskim istniała prawie trzydzieści lat.

Kolejny dokument królewski dotyczył Leszka (Lesko) raciborskiego (*dux Ratiborensis*), ale wystawił go Jan Luksemburski i został uwierzytelniony jego wielką pieczęcią królewską²⁸. Oznajmiał w nim, że książę raciborski jako jego princeps i wasal przekazał mu swoją ziemię raciborską (*terra Ratibor*) obejmującą następujące miasta i grody: miasto Racibórz z grodem, miasta Koźle, Żory i Pszczyna, miasto Gliwice w zastawie (*sibi obligata*) oraz gród Rybnik z miasteczkiem (*oppidum*) wraz z wsiami, ludnością, wasalami oraz rycerstwem do niej przynależnym. Dokument podkreślił, że książę w imieniu własnym, swoich dziedziców i sukcesorów zrzekł się jej z własnej nieprzymuszonej i wolnej woli do rąk królewskich i następnie przyjął je w lenno i złożył należny hołd wierności (*fidelitatis homagium*) królowi, jego dziedzicom i sukcesorom Królestwa Czech. Jako princeps i wasal króla oraz Królestwa Czeskiego przyrzekł wiernie postępo-

²⁴ K. Jasiński, *op. cit.*, t. III, s. 50–52; J. Chorwat, *Księstwo opolskie i jego podziały do 1532 r.*, Rzeszów 2002, s. 73.

²⁵ C. Grünhagen, H. Margraf, *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter*, Erster Theil, Leipzig 1881 (cyt.: GM I), s. 6–8.

²⁶ GM II, s. 625–626 (*castrum Sevor cum toto districtu*).

²⁷ *Ibidem*, s. 413–417.

²⁸ *Ibidem*, s. 379–380.

wać. Król, uwzględniając jego prośbę, przyrzekł jemu i jego następcom protekcję i opiekę oraz zachowanie praw. Zobowiązał się również do obrony i opieki jego legitymowanych synów i córek, które będą miały prawo do sukcesji ziemi raciborskiej na podstawie prawa lennego (*iure et titulo feudali*). Jeśli po śmierci Leszka ziemia raciborska przypadnie innemu księciu, wówczas on, jak zawsze inni wasale, zobowiązany będzie do respektu i zrzeczenia się jej na rzecz króla i sukcesorów królestwa czeskiego. Prawdziwe zrzeczenie ma nastąpić do rąk króla, jeśli będzie dotyczyło ziemi. Co jego mocą, a nie mocą śmierci, zostanie przez niego opanowane, ma odtąd przyspaść najbliższemu jego krewnym, jacykolwiek będą, a ziemia raciborska bez żadnych przeszkód ma być prawnie przyjęta przez króla i jego następców jako lenno. Leszek raciborski urodził się około 1290 roku, zatem w Opawie miał około 37 lat. Nie miał braci i dzieci, co stwarzało perspektywę dziedziczenia za pośrednictwem praw sukcesyjnych bocznego krewnego w linii żeńskiej (siostry brata) albo dyspozycji spadkodawcy na wypadek śmierci²⁹. Być może odbycie zjazdu właśnie w Opawie wynikało z nadziei na tę schedę opawskich Przemyślidów oraz wszystkich książąt górnośląskich. Sukcesja po zmarłym w 1336 roku Leszku stała się przedmiotem sporów na kolejnych zjazdach.

Z Opawy, zapewne przez Racibórz i Gliwice, uczestnicy zjazdu wraz z towarzyszącym królowi wojskiem ruszyli w kierunku Bytomia, położonego przy bardzo ważnym szlaku handlowym zwanym wysoką drogą, wiodącym z Lipska przez Budziszyn do Wrocławia i dalej przez Brzeg, Opole, Toszek i Bytom do Krakowa.

Zjazd w Bytomiu

W Bytomiu zebrano się zapewne również w klasztorze minorytów, przy którym usytuowany był książęcy zamek³⁰. Odbycie zjazdu potwierdzają tylko trzy dokumenty. Wszystkie zostały wydane 24 lutego. Pierwszy wystawił i uwierzytlił wielką pieczęcią królewską Jan Luksemburski³¹. Stwierdzał on przekazanie przez Kazimierza cieszyńskiego ziemi cieszyńskiej do rąk króla czeskiego i przyjęcie jej ponownie jako swojego wieczystego dziedzictwa oraz dziedziców i sukcesorów księcia cieszyńskiego, ponadto złożenie hołdu wierności królowi czeskiemu oraz jego następcom. Podkreślono w nim, że książę uczynił to jako princeps króla i Królestwa Czech oraz jego dworzanin (*princeps et curialis noster*). Król zapewnił w nim o swojej i jego następców protekcji i opiece wobec księcia, która mu się należy jako princepsowi i poddanemu (*subditus*) króla. Termin *subditus* i *curialis* pojawił się w dokumentach lennych po raz pierwszy, zamiast wasala. Król przy-

²⁹ K. Jasiński, *op. cit.*, t. III, s. 59–60.

³⁰ *Schlesien. Handbuch der historischen Stätten*, Stuttgart 2003, s. 20–25.

³¹ GM II, s. 560–561.

rzekł też jego dziedzicom i sukcesorom zachowanie wszystkich praw, ich obronę i przestrzeganie. W dokumencie nie ma w nim jednak wzmianki o prawie polskim. Znalazł się natomiast przepis gwarantujący legitymowanym synom oraz ich sukcesorom sukcesję w ziemi cieszyńskiej na podstawie prawa i tytułu dziedzicznego (*iure et titulo hereditario*). Jest to zaskakująca klauzula, ponieważ w innych tego rodzaju dokumentach Jana Luksemburskiego, także w wystawionym przez Kazimierza w Opawie, jest mowa o prawie lennym. Jako przejaw szczególnej łaski monarszej znalazł się w nim również przepis głoszący, że w przypadku śmierci Jana oświęcimskiego, będącego jego bratankiem (*fratruelem*), bez legitymowanych dzieci (*absque liberis legitimis*), prawo dziedziczenia ziemi i Księstwa Oświęcimskiego (*ducatus Osswiecimensis*) przypadnie Kazimierzowi i jego dziedzicom wieczyście. Sformułowano tu zatem zasadę dziedziczenia w linii bocznej przez syna brata ojca.

Drugi wystawił Jan I oświęcimski (*dux Osswencinensis*), tytułujący się także scholastykiem krakowskim, według dotychczasowego formularza dokumentów książęcych³². Oznajmiał w nim, że otrzymał od Jana Luksemburskiego w lenno swoją ziemię oświęcimską, składającą się z miast i grodów: miasta i grodu Oświęcim, miasta Zator oraz miasteczek (*oppidum*) Kęty, Żywiec, Wadowice i Spytkowice. Pozostawał zatem w ścisłym związku z dokumentem z poprzedniego dnia, co sugeruje, że powstał w porozumieniu z Kazimierzem cieszyńskim. Jan oświęcimski urodził się u schyłku pierwszej dekady XIV wieku i w 1327 roku liczył 17–19 lat³³. Te dwa dokumenty dotyczą zatem książąt tylko jednej linii, mianowicie Piastów cieszyńskich, przy tym znacznie różniących się wiekiem (Kazimierz 37–40 lat). W Opawie byli reprezentowani tylko trzydziesto- i czterdziestolatkowie.

Trzeci dokument wystawił Jan Luksemburski braciom Wolframowi i Mateuszowi von Panevicz (Pannwitz) w uznaniu ich wiernej służby, którym nadano im w pełne dziedziczne posiadanie prawo patronatu do kościoła parafialnego we wsi Krosnowice (Rengersdorf) w prowincji kłodzkiej³⁴. Obaj bracia należeli do czołowego rodu szlacheckiego ziemi kłodzkiej, a Wolfram do najbliższego otoczenia króla, któremu towarzyszył także w kwietniowym zjeździe we Wrocławiu (około 10 osób)³⁵.

Pod koniec lutego wojska czeskie znalazły się pod murami Krakowa, ale z powodu protestu króla węgierskiego wróciły do Czech. W połowie marca Jan Luksemburski przebywał już w Pradze. Na początku kwietnia wyruszył do Wrocławia. Tym razem przez Kłodzko, Bardo, Ząbkowice i Niemce³⁶.

³² GM II, s. 577.

³³ K. Jasiński, *op. cit.*, t. III, s. 125–130.

³⁴ *Geschichtsquellen der Grafschaft Glatz*, Bd. I: *Urkunden und Regesten zur Geschichte der Grafschaft Glatz bis zum Jahre 1400*, red. F. Volkmer W. Hohaus, Habelschwerdt 1883, s. 48.

³⁵ Wymieniany na liście świadków wystawianych tam przez króla dokumentów.

³⁶ 30 marca wystawił w Kłodzku dokument dla jednego z klasztorów czeskich. RS, nr 4631a.

Zjazd we Wrocławiu

Król wraz z małżonką Elżbietą i w towarzystwie możnych czeskich przybył do Wrocławia 4 kwietnia³⁷. Miejszem, w którym odbywały się obrady, był najprawdopodobniej książęcy zamek i ratusz. Odbycie zjazdu potwierdza dziewięć dokumentów.

Pierwszy, z 5 kwietnia, został wydany przez Bolka opolskiego (*dux Opolien-sis*) i uwierzytelniony jego pieczęcią, na której tytułował się Bolkiem II księciem opolskim³⁸. Został sporządzony według formularza zastosowanego na zjeździe opawskim i bytomskim. Dotyczył ziemi opolskiej, do której zaliczono wówczas: miasto i gród w Opolu, miasto Olesno i zamek Krasków³⁹. Dokument nie zawiera żadnych zastrzeżeń, ale podkreślono w nim wyraźnie przynależność ziemi opolskiej do Królestwa Czech (*que ad regnum Bohemie dinoscuntur pertinere*), czego brakowało w aktach lennych z lutego. Bolko urodził się po 1300 roku i w 1327 roku miał niespełna 27 lat⁴⁰.

Drugi dokument został wydany 6 kwietnia przez Jana Luksemburskiego i skierowany był do Henryka, księcia Śląska i pana wrocławskiego (*dux Slesie et dominus Wratislaviensis*), którego nie nazywa wprost wasalem, lecz *illustris princeps dominus*⁴¹. Został uwierzytelniony wielką pieczęcią monarszą i listą świadków (10), którzy bez wyjątku należeli do panów czeskich, w tym dwóch komesów i burgrabia praski. Jan oznajmiał w nim, że Henryk za pośrednictwem pewnych swoich przyjaciół przekazał do rąk jego mężów dobrowolnie całą ziemię wraz z lennikami, konsulami, przysiężnikami, ławnikami wrocławskimi i innych miast oraz wszystkimi mieszkańcami ziemi. Równocześnie zagwarantował Henrykowi do końca życia władanie całą ziemią wrocławską, łącznie z Wrocławiem i innymi miastami, grodami, wsiami i wasalami „z pełnym panowaniem i prawem” (*cum omni dominio et iure*), niczego nie wyłączając, jak wynika to z dotychczasowej praktyki (*usus*) oraz sukcesji po ojcu i braterskiego podziału między Bolesławem brzeskim i Władysławem legnickim (przełom października i listopada 1311). Zastanawia wyraźne pominięcie rycerstwa i wymienienie spośród szlachty tylko wasali. Zastrzegł również, że hołd mieszczan oraz wiernych i wasali wrocławskich ma być odtąd składany tylko dziedzicom i sukcesorom królestwa czeskiego jako prawdziwym panom. Każde opróżnione w księstwie lenno za życia księcia ma być przez niego nadane jako lenno króla czeskiego. W razie wojny wszystkie grody miały być udostępnione królowi. Był to zatem dokument, w którym ksią-

³⁷ *Chronica Aulae Regiae*, II, s. 448. Dokument wystawiony przez króla we Wrocławiu z datą 27 marca 1327 roku jest mało wiarygodny. RS nr 4643.

³⁸ GM II, s. 304.

³⁹ Krasków koło Kluczborka.

⁴⁰ K. Jasiński, *op. cit.*, t. III, s. 56–57.

⁴¹ GM I, s. 66–67.

zę zrzekł się własności Księstwa Wrocławskiego ze skutkiem po swojej śmierci. Nie był to zatem dokument lenny. Henryk VI jeszcze w 1324 roku pozostawał wasalem króla rzymskiego Ludwika bawarskiego, który uznał wyraźnie prawo dziedziczenia jego córek i małżonki⁴². Henryk VI wrocławski urodził się w 1294 roku, a więc w dniu zjazdu wrocławskiego miał 33 lata⁴³. W 1327 roku miał trzy córki (Elżbietę, Eufemię i Małgorzatę), ale w marcu tego roku zmarła mu bezdzietnie żona. W zamian za Księstwo Wrocławskie otrzymał od Jana ziemię kłodzką dożywotnio i roczną dożywotnią rentę w wysokości 1000 grzywien płatnych z królewskiej kamery.

Kolejny dokument z tego samego dnia wystawił król stanom ziemi wrocławskiej, przede wszystkim Wrocławowi, ale także Środzie Śląskiej oraz jej mieszkańcom i wasalom (*feodales*), czyli ziemianom (*terrigena*) wrocławskim⁴⁴. Ponownie uwagę zwraca pominięcie w tym wyliczeniu rycerstwa. Potwierdził w nim na wstępie „wiernym mieszczanom Wrocławia” oraz „wszystkim mieszkańcom i lennikom ziemi wrocławskiej” wszystkie prawa i wolności oraz immunitety dotyczące wszystkich dóbr usytuowanych w mieście Wrocławiu oraz poza nim. Ta wieczysta konfirmacja była jednak uzależniona od przedstawienia autentycznych dokumentów potwierdzających koncesje i donacje dotychczasowych książąt Śląska i panów wrocławskich. Król zobowiązał się do ich ochrony i przestrzegania także przed roszczeniami innych podmiotów. Zwolnił ich wieczyście od danin i świadczeń pieniężnych o charakterze generalnym, zwanych królewską kolektą albo popularnie berną, oraz zobowiązał się do domagania się służebności i subsydiów tylko takich, które były świadczone zwyczajowo. Przyrzekł też im ochronę przed roszczeniami wszystkich świeckich i duchownych osób, książąt i ich poddanych, dotyczącymi dziedzictwa, długów oraz bezprawnych działań. Udzielił też zwolnienia mieszczanom Wrocławia i Środy Śląskiej i mieszkańcom ziemi wrocławskiej na obszarze całych Czech oraz innych ziem królewskich od cel dotyczących przewożonych przez nich towarów. Przyrzekł ponadto, w imieniu własnym oraz swoich dziedziców i sukcesorów, mieszczanom wrocławskim i ziemi wrocławskiej, jako dowód swojej szczególnej łaski, że nie odłączy ziemi wrocławskiej od Czech, ani w trybie sprzedaży, zamiany, zastawu, nadania w lenno (*infeodacionis*), ani w jakikolwiek inny sposób. Dotyczyło to również ustanowienia dzierżawy na urządzie starosty za roczną kwotę, która powoduje szkody i straty ogółowi. W związku z tym starostą ziemi wrocławskiej miał być wyłącznie urodzony w niej odpowiedni ziemianin (*terrigena ydonea*). Kolejne zobowiązanie króla dotyczyło ziem polskich (*terras Polonicales*), ich części i miejsc, które uda mu się uzyskać na przeciwnikach. Takie ziemie miały być przyłączone do ziemi wrocławskiej, aby polepszyć jej położenie (*status*). Ponadto żaden mieszczanin

⁴² GM I, s. 65–66.

⁴³ K. Jasiński, *Rodowód Piastów Śląskich*, t. I, Wrocław 1973, s. 174–176.

⁴⁴ Nie był to więc dokument tylko dla miasta Wrocławia, jak twierdził J. Dąbrowski, *op. cit.*, s. 378.

wrocławski nie mógł być pozwany do sądu poza Wrocławiem w sprawie długu, dziedzictwa i innych, odpowiednio też wasal i mieszkaniec ziemi wrocławskiej poza jej granicami. Król przyrzekł również każdego proskrybowanego w ziemi wrocławskiej lub mieście Wrocławiu nie ułaskawiać i nie wydawać mu glejtu ważnego w ziemi lub mieście, jeśli ten wcześniej nie zawrze ugody (*treuga pacis*) z poszkodowanym przez niego albo, gdy nie żyje, z jego krewnymi. Zakazał natomiast wrocławskiemu duchowieństwu zawieszania służby bożej bez poważnych powodów albo z powodu jakiegoś sporu prawnego, pozywania do sądu duchownego wrocławskich wasali i mieszczan, zanim mieszczanie nie staną przed sądem miejskim (*iudicium civile*), a wasale przed sądem prowincjonalnym (*iudicium provinciale*). Jeśli w tych sądach odmówi im się sprawiedliwości, wówczas mogli oni dochodzić swojego prawa przed sądem duchownym.

W tym samym dniu (6 kwietnia) Jan potwierdził Wrocławowi generalny przywilej Henryka V z 22 lipca 1290 roku⁴⁵. Henryk wydał go w podzięce za poparcie mieszczan Wrocławia i wasali księstwa, udzielone mu przy objęciu władzy w Księstwie Wrocławskim, w którym dokonał konfirmacji przywilejów swoich poprzedników na rzecz Wrocławia, zwłaszcza dotyczących prawa mili⁴⁶. Przywilej z 1290 roku jest już świadectwem nieomal równorzędnej roli politycznej Wrocławia i miejscowych wasali.

W następnym dniu (7 kwietnia) nuncjusz papieski na Polskę (*in partibus Polonie*), Piotr z Alwerni, w obecności króla złożył pisemny protest przeciwko nabyciu przez niego Księstwa Wrocławskiego, ponieważ może ono przysporzyć szkód Kościołowi rzymskiemu⁴⁷. Obawy dotyczyły przede wszystkim świadczeń finansowych na rzecz Stolicy Apostolskiej, zwłaszcza świętopietrza.

W dniu 8 kwietnia Jan wydał kolejne dwa dokumenty. Pierwszy znosił cła przy przekraczaniu rzeki Widawy mieszczanom wrocławskim⁴⁸. Drugi konfirmował list ochronny (*Schutzbrief*) dla Żydów miasta Wrocławia, wydany przez Henryka wrocławskiego w nieokreślonym czasie i o nieznanym treści, zapewne powtarzający postanowienia wcześniejszych przywilejów i listów ochronnych⁴⁹. Był on efektem aktywności miejscowej gminy żydowskiej, powstałej co najmniej w pierwszej połowie XIII wieku⁵⁰.

Kolejny dokument król wydał 10 kwietnia. Miał on charakter przywileju dla mieszczan wrocławskich, ponieważ pozwalał im na przenoszenie własności dóbr

⁴⁵ G. Korn, *Breslauer Urkundenbuch*, Breslau 1870, nr 125.

⁴⁶ *Ibidem*, nr 54.

⁴⁷ RS, nr 4639. Böhme, *Diplomatische Beyträge zur Untersuchung der schlesischen Rechte und Geschichte*, VI, s. 159.

⁴⁸ RS, nr 4640.

⁴⁹ RS, nr 4641. G. Korn, *op. cit.*, s. 128; M. Ptak, *Źródła prawa określające status ludności żydowskiej na Śląsku do 1742 r.*, „Sobótka” 1991, z. 2, s. 139–149.

⁵⁰ M. Goliński, *Wrocław od połowy XIII do początków XVI wieku*, [w:] *Historia Wrocławia. Od pradziejów do końca czasów habsburskich*, Wrocław 2001, s. 117–118.

dziedzicznych, wsi, młynów i alodiów przed książęcym burgrabią, jednak z wyłączeniem dóbr lennych, od których przy zawieraniu umów trzeba było uiszczać specjalne opłaty (*pecunia requisicionis*)⁵¹. Podkreśla on istotne różnice występujące nadal w Księstwie Wrocławskim między pierwotnymi dobrami dziedzicznymi i wtórnymi dobrami lennymi.

Ostatni dokument dotyczący tego zjazdu pochodzi z 11 kwietnia. Król potwierdził nim dokument Henryka VI, wydany dla klarysek wrocławskich 28 marca 1327 roku⁵². Nadawał on klasztorowi las oraz wszelkie wolności w pozostałych majątkach usytuowanych w dystrykcie wrocławskim. Był więc wyrazem troski monarszej o poprawę kondycji majątkowej konkretnej jednostki organizacyjnej Kościoła, z którym nie był w najlepszych stosunkach, o czym świadczy protestacja legata papieskiego i nieobecność we Wrocławiu biskupa Nankera.

Uwagi ogólne

Na dwudniowym zjeździe w Opawie jest potwierdzona obecność czterech książąt górnośląskich należących do kilku linii (opolskiej, niemodlińskiej, cieszyńskiej, raciborskiej, kozielskiej), ale bardzo prawdopodobny jest także udział innych. Skoro dokumenty dotyczące Kazimierza cieszyńskiego były wystawione w Opawie i Bytomiu, możliwa jest też obecność w Opawie co najmniej Jana oświęcimskiego. Ze względu na miejsce zjazdu oraz omawiane na nim sprawy, jego uczestnikiem musiał być także książę opawski Mikołaj II. Oczywisty jest udział króla czeskiego i towarzyszących mu możliwych czeskich. Jego udokumentowanym rezultatem stała się wasalizacja czterech książąt górnośląskich. Jej celem mogło też być zacieśnienie więzi między zwasalizowanym już księciem opawskim i książętami górnośląskimi.

Jednodniowy zjazd w Bytomiu odbył się cztery dni po opawskim. W związku z tym zasadne jest pytanie o jego charakter, czy był on kontynuacją poprzedniego, czy też należy go uznać za odrębny zjazd? Jak się wydaje, wybór Bytomia nie był przypadkowy i nie wynikał tylko z jego położenia przy drodze prowadzącej do Krakowa. Należał przecież do książąt bytomsko-kozielskich, którzy już w 1289 roku uznali zwierzchnictwo lenne królów czeskich, a Władysław kozielski był zapewne seniorem książąt górnośląskich. Potwierdzony źródłowo jest tylko udział dwóch książąt (cieszyńskiego i oświęcimskiego) oraz króla czeskiego, ale wydaje się oczywiste, że wzięli w nim udział także wspomniani możni czescy oraz książęta zwasalizowani w Opawie.

⁵¹ RS, nr 4642.

⁵² RS, nr 4643.

Siedmiodniowy zjazd wrocławski odbył się po ponadmiesięcznej przerwie w zmienionych okolicznościach, spowodowanych fiaskiem wyprawy wojennej Jana Luksemburskiego na Kraków. Źródłowo jest w nim potwierdzony udział tylko dwóch książąt, opolskiego i wrocławskiego, ale nie można wykluczyć uczestnictwa innych, zwłaszcza górnośląskich wasali, którzy przecież — zgodnie z prawem lennym — byli zobowiązani towarzyszyć swojemu seniorowi. Pewna jest również obecność króla czeskiego i możnych czeskich, przynajmniej w liczbie dziesięciu. Z treści zachowanych dokumentów wynika, że wśród zgromadzonych znalazł się Wrocław i może Środa Śląska oraz ziemianie (wasale) ziemi wrocławskiej i przedstawiciele duchowieństwa (legat papieski, zwierzchnik klasztoru). Taki skład zjazdu przypomina strukturę późniejszego Sejmu Książęcego (król, książęta, duchowieństwo, szlachta księstw dziedzicznych, Wrocław i Środa oraz inne miasta). Stawia to w nowym świetle genezę i chronologię śląskiego parlamentaryzmu. Po śmierci Henryka VI (1335) król czeski stał się w Księstwie Wrocławskim jego księciem i następnie zwierzchnim księciem na Śląsku (*Ober Herzog in Schlesien*).

W kontekście wystawionych na tych zjazdach dokumentów warto zwrócić uwagę na tożsamość polityczną książąt wyrażaną w tytułaturze. Wszyscy, bez wyjątku, zwani później górnośląskimi, nie uważali się za polskich, opolskich, górnośląskich czy śląskich. Tytułu księcia opolskiego (*dux Opulienensis*) używał tylko, ze zrozumiałych względów, Bolko opolski oraz Bolko niemodliński, jako książę księstwa wyodrębnionego z Księstwa Opolskiego. Tytułu księcia Śląska (*dux Slezie*) używał, i tak był tytułowany przez króla czeskiego, tylko książę wrocławski. Można w związku z tym zastanawiać się, na ile było to podyktowane świadomą i dobrowolną rezygnacją książąt górnośląskich, wynikającą z chęci podkreślenia swojego indywidualnego pełnego zwierzchnictwa terytorialnego na aktualnie podlegających im terytoriach, a na ile wymuszoną koncesją na rzecz Jana Luksemburskiego, planującego uzyskanie tytułu księcia Śląska i Księstwa Wrocławskiego jako tradycyjnego ośrodka politycznego Śląska. W świetle tej tytułatury wydaje się, że książęta ci uważali się za odrębną od śląskiej, w ścisłym tego terminu znaczeniu, grupę książąt. Trudno ją jednak nazwać książętami opolskimi. Zwłaszcza że można w tym czasie mówić również o grupie książąt kozielskich i bytomskich (pieczęć Władysława). W indywidualnym charakterze aktów lennych można upatrywać celu polityki Luksemburczyka, zmierzającego do petryfikacji i sformalizowania tej sytuacji. Atrakcyjność tej formy prawnej relacji politycznych polegała na uzyskaniu od króla Czech i formalnego pretendenta do tronu polskiego (!) gwarancji bezpieczeństwa przed działaniami drugiego, ale faktycznego, króla Polski oraz innych książąt, w tym także wywodzących się z tej samej dynastii i linii książęcej. Na uwagę zasługuje fakt, że wcześniejsze akty lenne (książąt wrocławskich i księcia bytomskiego) miały charakter indywidualny. Wydaje się zatem, że w 1327 roku świadomie połączono dawną tradycję odbywania wspólnych zjazdów książąt pia-

stowskich z praktyką regulowania indywidualnych relacji politycznych z królem pochodzącym z innej dynastii, w formie pisemnego kontraktu lennego. Dokument Jana Luksemburskiego dla księcia Władysława kozielskiego, zawierający po raz pierwszy wzmiankę o prawie polskim, wskazuje na współistnienie w ramach tego kontraktu polskiego prawa książęcego i niemieckiego prawa lennego. Problem relacji między tymi prawami ujawni się na zjazdach tego rodzaju w następnych latach, zwłaszcza w 1337 roku.

Na koniec warto przypomnieć, że książęta lenni Śląska uznawali jeszcze w XVI wieku, że są książętami wolnymi, którzy dobrowolnie stali się lennikami króla czeskiego, i w związku z tym swoje lenne księstwa traktowali nie jak lenna dane (*faudum datum*), lecz nadane (*feudum oblatum*). Inaczej tę kwestię oceniał w tym czasie Jan Długosz.

Congresses of Silesian dukes of 1327

Summary

In the political and legal history of Silesia, 1327 is regarded as a breakthrough year owing to the establishment of fealty ties between the King of Bohemia and a group of local Piast dukes. This began a process in which all Silesian dukes eventually became vassals, while some duchies and their parts were taken over by the Bohemian king, who became their direct ruler. This testified to a gradual break of political and legal ties between the Silesian duchies and Poland and its king, with the ties between the Silesian dukes and the Bohemian king and Kingdom of Bohemia becoming increasingly strong. As a result, Silesia became one of the countries that made up the Crown of St. Wenceslaus. So far the literature on the subject has focused on individual acts of fealty of the dukes and the king, but has not mentioned that they took place during congresses held for the purpose. Congresses of Silesian dukes had a long tradition going back to the second half of the 12th century. Three such congresses were held in 1327: in Opava (18–19 February), featuring at least four Upper Silesian dukes, Duke of Opava, King of Bohemia and a group of Bohemian lords; in Bytom (24 February), probably featuring the same participants; and in Wrocław (5–11 April) with participants including the Duke of Wrocław and the Duke of Opole, the estates of the Duchy of Wrocław, i.e. the local nobility and towns, the clergy with the *papal nuncio in partibus Polonie* and some superiors of Wrocław monasteries, as well as a delegation of the Wrocław Jews. The structure of the 1327 Wrocław congress has all the fundamental marks of a Silesia-wide assembly of estates, later referred to as Fürstentag (ducal assembly). This places in a new light the origins and chronology of Polish parliamentarism.

Keywords: Silesia, Silesian dukes, congresses of dukes, ducal assembly

Zusammenkünfte der Schlesiischen Herzöge aus dem Jahre 1327

Zusammenfassung

In der systemrechtlichen Geschichte Schlesiens gilt das Jahr 1327 als ein Durchbruchsjahr, da damals eine Gruppe von örtlichen Piasten-Herzögen in ein Lehnverhältnis mit dem König von

Böhmen getreten war. Das stellte den Anfang der Vasallisierung aller schlesischen Herzöge in den folgenden Jahren dar und die direkte Übernahme der Herrschaft über einige Herzogtümer oder deren Teile durch den böhmischen König. Das führte zum allmählichen Abbrechen der systemrechtlichen Bindung dieser Herzöge und der schlesischen Herzogtümer an den polnischen König und das Polnische Königreich unter gleichzeitigen Festigung dieser Bindung an den böhmischen König und das Böhmisches Königreich. Infolge dessen wurde Schlesien ein der Länder der Krone des hl. Venzel. In der bisherigen Fachliteratur fokussierte man auf die individuellen Lehnsakten der Herzöge und des Königs, übersehen wurde dagegen, dass sie während der in diesem Zusammenhang stattfindenden Zusammenkünfte zustande kamen. Die lange Tradition der Zusammenkünfte der schlesischen Herzöge reicht bis in die 2. Hälfte des 12. Jahrhunderts. Im Jahre 1327 fanden drei solche Zusammenkünfte, in Troppau [Opawa] (18.-19. Februar) unter Teilnahme von mindestens vier oberschlesischen Herzögen, des Troppauer Herzogs, des böhmischen Königs und einer Gruppe der böhmischen Herren, in Beuthen O/S [Bytom] (24. Februar) sicherlich in der gleichen Besetzung und in Breslau [Wrocław] (5.-11. April) mit zusätzlichen Teilnehmern - dem Breslauer und dem Oppelner Herzog, den Ständen des Breslauer Herzogtums, also dem örtlichen Adel und den Städten mit Breslau an ihrer Spitze, den Geistlichen mit dem apostolischen Nuntius in partibus Polonie und einigen Vorgesetzten der breslauer Klöster sowie der Vertretung der breslauer Juden. In der Struktur der breslauer Zusammenkunft aus dem Jahre 1327 sind schon alle Bestandteile der allgemeinschlesischen Ständerversammlung zu erkennen, die später die Bezeichnung Fürstentag trug. Diese Tatsache lässt die Genese und die Chronologie des schlesischen Parlamentarismus im neuen Licht erscheinen.

Schlüsselworte: Schlesien, schlesische Herzöge, Zusammenkünfte der Herzöge, Fürstentag